

УДК 316.36

Трансформація сімейно-рольових відносин у сім'ях трудових мігрантів України

С.М. АНІПЧЕНКО

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна,
E-mail: kukolmark@gmail.com

Авторське резюме

У статті аналізуються проблеми трудової міграції українського населення, зокрема сімей трудових мігрантів; окреслюються ключові зміни сімейно-рольових відносин, до яких може призвести довгострокова міграція.

Особлива увага акцентується на негативних наслідках таких змін для соціального інституту сім'ї. Автором надаються та аналізуються статистичні дані щодо кількості трудових мігрантів в Україні, показники міграційного руху за останнє десятиріччя, результати емпіричних досліджень, що були проведені науковцями різних галузей соціального знання стосовно цієї проблематики.

Визначаються основні напрямки більш детального дослідження трансформації сімейно-рольових відносин у сім'ях трудових мігрантів України. Особлива увага приділяється аналізу сімейно-рольових відносин між подружжям, між прабатьками (бабусями і/або дідусями) і батьками та між прабатьками (бабусями і/або дідусями) і онуками. Відмічається, що за умов довготривалої відсутності батьків, які залучені до трудової міграції, їхню роль у сім'ї починають відігравати інші члени, зазвичай прабабки (бабусі і/або дідусі). Автор розглядає значущість ролі прабабків як одних з головних суб'єктів соціалізації онуків у період відсутності їхніх батьків.

Підкреслюються особливості трансформації сімейно-рольових відносин, до яких можуть призвести довгострокова міграція та проблеми, пов'язані із збереженням цілісності сімей.

Ключові слова: сім'я, трудова міграція, сім'ї трудових мігрантів, сімейно-рольові відносини, батьки, прабабки (бабусі і дідусі), онуки, соціалізація.

The transformation of the family-role relationships in the families of the migrant workers in Ukraine

S.M. ANIPCHENKO

V. N. Karazin Kharkiv national university, Kharkiv, Ukraine, E-mail: kukolmark@gmail.com

Abstract

The article analyzes the problems of the labor migration of the ukrainian population, in particular it is paid attention to the families of migrant workers; the key changes of the family-role relations, which are the results of the long-term migration, are outlines here.

Special attention is focused on the negative effects of such changes for the social institution of the family. Also the author gives and analyzes the statistics of the number of migrant workers, the indicators of migration processes for the last decade and the results of empirical researches conducted by scientists from different branches of social knowledge on this issue.

The main directions of a more detailed study of the transformation of family-role relations in the families of migrant workers in Ukraine are defined in the article. Particular attention is paid to the analysis of the family-role relations between the spouses, between grandparents (grandmothers and / or grandfathers) and parents, and between grandparents (grandmothers and / or grandfathers) and grandchildren. It is noted, that in the case of the long-term absence of parents, who are involved in migration, their role in the family is realized by other members, usually grandparents (grandmother and / or grandfather) play their role. The author examines the significance of the role of grandparents as one of the main subjects of the grandchildren' socialization while their parents are absent. The author considers the significance of the role of grandparents as one of the important subject of the grandchildren' socialization while their parents are absent.

The author highlights the particular features of the transformation of the family-role relations, which are the results of the long-term migration, and the problems connected with the saving of the family integrity.

Keywords: family, labor migration, migrant families, family-role relationships, parents, grandparents (grandmothers and grandfathers), grandchildren, socialization.

Постановка проблеми. Розгляду проблем соціального інституту та, разом з тим, такої малої соціальної групи, як сім'я у сучасному науковому дискурсі присвячено чимало публікацій вітчизняних та іноземних дослідників. Те саме можна стверджувати і при вивченні феномена трудової міграції в сучасному українсько-

му суспільстві. Феномен трудової міграції та сім'я знаходяться на стику дослідницької уваги багатьох наук, тобто, можна стверджувати, що ці явища мають міждисциплінарний характер вивчення, адже потрапляють у коло наукових проблем багатьох наук одразу: психології, соціології, економіки, педагогіки, філософії,

© С.М. Аніпченко, 2015

етнографії та інших. Сім'я протягом століть зазнавала певних структурних, функціональних, типових та інших змін. Всі ці трансформації були зумовлені діями різних чинників, серед яких можна виокремити регіональні особливості, історичну специфіку розвитку конкретного суспільства, певні економічні та політичні фактори, а також характерні соціокультурні умови, в яких існувала сім'я. Серед важливих детермінант змін у сім'ї окреме місце посідає вплив процесу трудової міграції на трансформацію сім'ї та зміну сімейно-рольових відносин у сім'ях трудових мігрантів.

Сучасна трудова міграція ставить багато викликів, серед них чільне місце посідають проблеми, які пов'язані із збереженням цілісності сімей [8].

Аналіз досліджень і публікацій. Сім'я як соціальний інститут завжди була у центрі уваги дослідників. Серед вчених, які торкалися вивчення сім'ї та сімейних відносин, слід зазначити А.І. Антонова, В.М. Медкова, Т.В. Андрееву, Т.А. Гурко, С.І. Голода, А.Г.Харчева, М.С. Мацковського, С.М. Вакуленко, О.В. Кичак та інших. Теоретичні основи рольових відносин у сім'ї вивчали Л.Б. Шнейдер, Ю.С. Алешина, А.Г. Лідерс, І.В. Гребеніков [7].

Вивченню взаємостосунків між поколіннями присвячені роботи В.В. Колесова, А.В. Толстих, О.А. Вороніна. До дослідників гендерних відносин у сім'ї можна віднести: М.Ю. Арутюнян, О.М. Здравомислову, Е.Ф. Молевича, А.В. Митіль, Н.М. Рімашевського, Г.Г. Сілласте, І.Н. Тартаковську, А.А. Темкіну, Л. Томпсона, З.А. Хоткіну, З.А. Янкову та ін. Взаємостосунки поколінь в сучасних сім'ях досліджували М.Д. Александрова, О.С. Балабанова, О.В. Бойко, М.Ю. Михайлова, В.Д. Шапіто [4]. До вчених, які вивчали роль одного з прабатьків (бабусі і/або дідуся) у сім'ї, належать наступні: А.Я. Варга, Е.Г. Ейдемільер, М.В. Єрмолаєва, О.В. Краснова, О.Р. Кіс, Л.Г. Лідерс, А.С. Спиваковська, Л.Б. Шнейдер, В.В. Юстицькис, Є.В. Юркова, І.С. Клецина [7]. Наукові опрацювання проблеми трудової міграції висвітлені в розвідках І.П. Майданік, С.В. Циліурік, Ю.І. Римаренко, Е.М. Лібанової, І.М. Прибиткової та ін. Вагомий внесок у процес дослідження теорії й практики міжнародної трудової міграції, удосконалення організаційних, економічних та правових важелів її регулювання здійснили провідні вітчизняні вчені С. М. Злупко, Ю. В. Макогон, О. А. Малиновська, А. І. Мокій, а також Т.І. Заславська.

Аналіз соціологічної та педагогічної літератури свідчить, що проблеми соціалізації та сімейного виховання розглянуті в дослідженнях таких науковців, як Г.М. Бевз, З.Г. Зайцева, Ю.М. Якубова, А.П. Пономарьова.

Спеціальні науки праці, що стосуються аналізу становища дітей трудових мігран-

тів, належать К.Б. Левченко, І.М. Трубавіній, І.І. Цушко [7].

Однак наукова розвідка та аналіз літературних джерел і публікацій соціологів окреслює певні теми, котрі дуже рідко опиняються у центрі дослідницької уваги. Серед подібних наразі знаходиться тема трансформацій сімейно-рольових відносин у сім'ях трудових мігрантів України.

Мета дослідження – виявлення впливу зовнішньої трудової міграції на зміни в сімейно-рольових відносинах, які відбуваються у сім'ях трудових мігрантів України.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до аналізу статистичних даних стосовно зовнішньої міграції трудового населення України, можна відзначити, що перше масштабне обстеження, проведене Державним комітетом статистики у 2001 році, охопило 18 тис. осіб працездатного віку у 8 областях України й дало змогу оцінити тогочасний загальноукраїнський обсяг тимчасових трудових міграцій у 2,3-2,7 млн., або 10 % працездатного населення [2].

Водночас дані Міністерства соціальної політики України, отримані на основі аналізу ринку праці, дали змогу визначити обсяги трудової міграції приблизно у 3 млн. осіб [10].

У 2008 році Державним комітетом статистики України було опитано 22 тис. домогосподарств, у складі яких нараховувалося 48 тис. працездатних осіб по всій території України. Виявлено, що впродовж трьох років до моменту обстеження, тобто в 2005-2008 роках, на роботу за кордон бодай раз виїжджали 1,5 млн. українців [3].

Згідно з даними соціологічного моніторингу, який щорічно проводиться Інститутом соціології НАН України, кількість українців, які мають досвід трудової міграції, ще численніша – 9,8 % дорослого населення, тобто близько 2,5 млн. осіб [13].

ЗМІ оперують дещо іншими даними, посиляючись на дані Міністерства праці та соціальної політики України, згідно з якими кількість трудових мігрантів з України становила на 2008 рік 3-3.5 млн. людей [12].

За результатами дослідження, проведеного експертами європейської комісії «Caritas International», на 2011 рік близько 4,5 млн. трудових мігрантів з України перебувають за кордоном, з яких 1,7 млн. осіб – в країнах ЄС [14].

Загальна кількість населення в Україні станом на 1 січня 2013 року становила 45,4 млн. чол., серед нього кількість мігрантів становила більше 6,5 млн. чол., або 14,3% від величини населення України. Згідно з дослідженнями Міжнародної організації з міграції (МОМ) кожен другий молодий українець віком від 20 до 35 років виявляв бажання емігрувати з України [8].

Узагальнюючи зазначене вище, можна від-

мітити, що за різними оцінками кількісні показники зовнішньої міграції коливаються від 2 до 7 млн. осіб. Відмінності цих показників зумовлюються тим, що значна частина трудових мігрантів з України працює за кордоном без належних дозволів, тобто нелегально і, на жаль, наявні дані не можуть надати точних цифр кількості мігрантів України, проте вони дають змогу виявити тенденції міграційних процесів та їхню структуру [6].

Щодо переліку країн, до яких мігрує більшість трудових мігрантів з України; то він є більш-менш точним. Так, за даними Державної служби статистики України серед країн, до яких найчастіше емігрують українці, відносять: Російську Федерацію (43,2%), Польщу (14,3%), Італію (13,2%) та Чеську Республіку (12,9%). Серед інших країн, до яких виїжджають українці можна назвати Іспанію (4,5%), Німеччину (2,4%), Угорщину (1,9%), Португалію та Білорусь (по 1,8%) [8].

Дослідники зазначають, що українські трудові мігранти становлять одну з найчисленніших груп мігрантів у країнах Європи [8]. Разом з цим виявлено, що населення різних регіонів неоднаковою мірою залучено до міграційних процесів. Так, за даними Державного комітету статистики України, у 2013 році серед областей, що мали найбільший показник міграційного руху, Харківська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська, які представляють східний регіон України. Високий показник міграційного руху також мають області західного (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська) та області південного (Одеська, Миколаївська) регіонів України. Всі ці області, як ми можемо бачити, є прикордонними [1].

Представлені дані щодо кількісних характеристик міграційних рухів актуалізують необхідність наукового, зокрема соціологічного дослідження впливу трудової міграції на структуру, тип відносин, рольовий набір та вид сучасної української сім'ї. Нагальна потреба у вивченні цієї проблеми зумовлюється тим, що за умов політичної та економічної нестабільності, відсутності робочих місць, соціальної кризи, невдоволення рівнем заробітної плати або незадовільного рівня життя батьки (чи один із них) мігрують до сусідніх країн або далі на довгостроковий термін праці [9].

Трудові мігранти йдуть на роботу за кордон, залишаючи родини вдома. Це може призводити до негативних наслідків для сім'ї: втрата взаєморозуміння і послаблення соціальних та емоційно-психологічних зв'язків у подружжі та, зокрема, між дітьми і їхніми батьками, виховання дітей без участі та прикладу батька/матері або й обох батьків, виконання батьками лише інструментальної ролі в сім'ї, на кшталт здобувача матеріальних коштів тощо.

Отже, трудова міграція призводить до того, що, мігруючи за кордон, один чи обидва бать-

ки перекладають свої батьківські функції та обов'язки на інших членів сім'ї, найчастіше на своїх батьків (тобто бабусь і/або дідусів) або інших родичів, опікунів, сусідів і т.д. [8]. Таким чином, прабатьки (або інші родичі чи опікуни) починають відігравати для себе нову сімейну роль, що впливає на подальше формування сімейних відносин, їхню структуру, їхній тип та практики, що реалізуються згідно з тим чи іншим типом сімейно-рольових відносин.

Одразу зазначимо, що в науковій літературі існує багато визначень понять «сімейна роль» та «сімейно-рольові відносини», проте всі вони сходяться на тому, що сімейні ролі – це закріплені за кожним із членів сім'ї набори поведінкових патернів, що визначаються як індивідуальним (сукупність уявлень про себе як носія ролі), так і мікро-, макро- і мегасистемним рівнями функціонування сім'ї. Сімейно-рольові відносини – це взаємозв'язки між різними членами сім'ї, які характеризуються певним набором та реалізацією тих чи інших сімейних ролей, які визначають що, як, коли і в якій послідовності члени сім'ї повинні робити, взаємодіючи один з одним [7].

Трудові мігранти, реалізуючи сімейні практики та вступаючи у певні рольові відносини один з одним, демонструють нові, не притаманні сім'ям, об'єднаних в одному географічному та часовому просторах, формати стосунків і взаємодій індивідів.

Трудова міграція може приводити до трансформації сімейно-рольових відносин в умовно чотирьох типах взаємодії:

- між членами сімейного подружжя – між індивідуальний рівень взаємодії;
- та трьох типах міжгрупової взаємодії:
- між батьками та дітьми;
- між прабатьками (бабусями і дідусями) та батьками дітей;
- між прабатьками (бабусями і дідусями) та їхніми онуками.

Так, аналізуючи зміни сімейно-рольових відносин між подружжям у сім'ях трудових мігрантів, дослідники найчастіше звертаються до розгляду окремих ролей, що їх виконують жінка та чоловік у сім'ї. Аналізуються соціально очікувані та приписані в залежності від суспільства, в якому функціонує сім'я, гендерні ролі. Разом з тим, в коло дослідницької уваги також підпадають побутові ролі, статусні, економічні ролі жінки чи чоловіка та інші. Так, наприклад, зауважується, що жінки, які мігрують за кордон з метою покращення сімейного матеріального становища, стають постачальником грошових ресурсів у сім'ю та з часом набувають все більш маскулітних рис. Вони починають відігравати ролі «годувальника» сімейства, постачальника матеріальних благ, глави сім'ї. Такі зміни можуть викликати конфлікти в подружжі, адже українському суспільству все ще притаманне традиційне

бачення гендерного розподілу ролей у побуті та реалізації сімейних ролей чоловіком та жінкою. Довгострокова міграція як чоловіка, так і жінки нерідко виявляється причиною або наслідком розлучень. Між іншим, вчені зауважують, що в процесі трудової міграції інтенсивно відбуваються зміни традиційних поглядів на сім'ю та ролі чоловіка і жінки від патріархальних до егалітарних, а також трансформуються відносини між подружжям, які починають базуватися на пошуку чи реалізації нових ролей [5]. Звертаючись вже до розгляду сімейно-рольових відносин «батьки – діти», дослідники трудової міграції підкреслюють, що більш ніж 50% трудових мігрантів зазначають, що у період трудових міграцій для їхньої сім'ї найгострішою проблемою стає дорослішання та виховання дітей без батьківського піклування. За таких умов батькам дуже важко виконувати ролі вихователів, помічників, радників та ін. Окрім того проблеми виникають і в комунікативному аспекті сімейно-рольових відносин батьків та дітей. І саме такий стан справ, за оцінками науковців, суттєво погіршує якість життя покоління дітей, ускладнює їхню соціальну орієнтацію, призводить до руйнування людського капіталу в українському суспільстві [8]. Дослідники наголошують, що існують і негативні, і позитивні наслідки трудової міграції батьків для дітей. Так, серед позитивних для дітей ефектів роботи батьків за кордоном є: достатні кошти на прожиття та побутові потреби, можливість подорожувати, пізнавати інші країни та вивчати іноземні мови, також це можливість отримати освіту та ін.

Щодо негативних наслідків для дітей довгострокової міграції батьків, то вони полягають у такому:

- важкі емоційні стани та переживання;
- самотність, замкненість, надмірна агресивність, вразливість;
- втрата інтересу до навчання;
- порушення гендерної та соціальної ідентифікації;
- складні відносини з опікунами та конфлікти з однолітками;
- послаблення стосунків із батьками [6].

Після довготривалої розлуки з батьками стосунки дітей з ними дедалі слабшають, стають «прохолоднішими», що робить складнішою реінтеграцію мігранта в сім'ю після повернення додому [14].

Грунтуючись на аналізі результатів різних досліджень, у яких зазначається, що найчастіше батьки передають свої функції та обов'язки з виховання та догляду за дітьми своїм батькам (тобто бабусям і дідусям у сім'ї), особливу цікавість з позиції наукового дослідження, на наш погляд, має розгляд сімейно-рольових відносин між прабатьками (бабусями і дідусями) та батьками, а також між прабатьками (бабусями і дідусями) та онуками. Значення наявності інших

родичів, які ведуть спільне домогосподарство із сім'єю трудових мігрантів, є досить важливим для сім'ї в Україні на час перебування жінки чи чоловіка за кордоном, особливо для неповних сімей. Допомога родичів (зокрема бабусь і/або дідусей) виявляється дуже суттєвою у веденні побуту та вихованні онуків [8]. Нерідко бабуся і/чи дідусь починають відігравати роль матері і/чи батька для своїх онуків. За таких обставин змінюються сімейно-рольові відносини між усіма членами сім'ї.

За даними Міністерства освіти та науки за 2010-2011 навчальний рік, у містах західного регіону України 3975 дітей (це близько 7,5 % від їхньої загальної кількості) виховувалося без одного або без обох батьків з причини трудової міграції. У 2008-2009 навчальному році виконувалися аналогічні підрахунки, і тоді частка таких дітей складала 6,7 % [4].

Зазначається також, що понад чверть дітей виховується старшим поколінням – бабусями та дідусями. За цих умов бабусі і/або дідусь виконують роль батьків для своїх онуків. Вони (бабусі і/або дідусі) можуть активно втручатися у виховний процес та соціалізацію молодшого покоління (онуків).

За даними Інституту стратегічних досліджень, у західних областях України виявлено, що найчастіше опікується дітьми у відсутність одного з батьків або ж обох батьків:

- мати / батько (47%);
- бабуся / дідусь (43%);
- сестра / брат (4%);
- інші (сусіди, далекі родичі, опікуни та ін.) (5%) [8].

Прабатьки набувають особливої значущості у сім'ї, адже за умов міграції батьків саме вони стають активними суб'єктами соціалізації своїх онуків, впливаючи на формування світогляду молодшого покоління, передаючи йому певні правила соціальної поведінки, установлені норми, транслюючи певні сімейні традиції та звичаї і т.д. Тож аналіз прабатьків (бабусь і дідусів) як окремої соціальної групи, що є частиною сучасної сім'ї трудових мігрантів, виявляється дуже актуальним та необхідним соціологу.

Висновки. Значимість трудової міграції як джерела впливу на сімейно-рольові відносини мігрантів оцінюється соціологами неоднозначно. Існує низка досліджень, що свідчать про певні зміни у сімейно-рольових відносинах у напрямку відходу від традиційних і переходу до нових ролей чоловіка та жінки в сім'ї, батьків та прабатьків.

Водночас існують праці дослідників, в яких стверджується, що міграційний досвід не кидає значного виклику патріархальному домінуванню в сімейній сфері [11]. А реконфігурація сімейних ролей, що має місце у мігрантських сім'ях, далеко не завжди означає перехід до реалізації нових сімейних ролей [8]. Важли-

во відмітити, що, розглядаючи вплив трудової міграції на сімейні ролі мігрантів, дослідники часто аналізують лише поле міжіндивідуальних зв'язків, як-то: реалізація ролі матері і/чи батька, жінки і/чи чоловіка у сім'ях трудових мігрантів або відносини лише між батьками та дітьми, випускаючи з кола наукового аналізу такі актуальні та гострі проблеми, як, наприклад, виховання молодшого покоління (онуків) – майбутнього країни – поколінням бабусь та дідусів, цінності та уявлення яких можуть вже просто не відповідати стану сучасного розвит-

ку суспільства. Що, власне, відбувається із сімейною роллю прабадьки (бабусі і/чи дідуса), в чому вона виявляється, який вплив прабадьки здійснюють у сім'ї на онуків та інших її членів та яке значення при цьому мають соціально-демографічні, регіональні, ціннісні, особистісні, релігійні, професійні та інші фактори, які зумовлюють реалізацію тієї чи іншої ролі прабадьки в сім'ї – усі ці питання в подальшому має досліджувати соціолог, адже саме соціологічна наука має всі можливості та інструмент для вивчення цієї проблеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Міграційний рух населення України. Архів за 2013 рік [Електронний ресурс]. / Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. – К.: –Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ds/mr/mr_u/arh_mr2013.html
2. Дослідження у сфері трудової міграції: Україна: аналіт. доп. [Електронний ресурс]. Документ для обговорення на Національному тристоронньому семінарі з питань зовнішньої трудової міграції у рамках проекту МОП «Можливості професійного навчання, зайнятості і міграційна політика як фактори запобігання й скорочення масштабів торгівлі жінками в Україні» від 02.11.2005. – 4 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf>
3. Зовнішня трудова міграція населення України [Текст] / Державний комітет статистики України, Український центр соціальних реформ. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 27 с.
4. Кісь О.Р. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX – початок XX ст. [Текст] / О.Р. Кісь. – Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2008. – 272 с.
5. Кісь О.Р. Кого обирає берегиня, або матриархат як чоловічий винахід [Текст] / О.Р. Кісь // «Я» (Інформаційно-освітнє видання). – Харків, 2006. – № 4 (16). – С. 11-16.
6. Краузе О. Зовнішня трудова міграція населення України [Текст] / О. Краузе // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2 (27). – С. 26-34.
7. Лукавець З. Звітні матеріали соціологічного дослідження «Діти трудових мігрантів: особливості соціальної поведінки» [Електронний ресурс] / З. Лукавець, О. Іванкова-Стецюк, А. Таранова. – Львів, 2009. – Режим доступу: http://caritasua.org/index.php?option=com_content&task
8. Малиновська О.А. Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування // Соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції для України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. / упоряд. О.А. Малиновська. – К.: НІСД, 2011. – 344 с.
9. Міграція в Україні: факти і цифри [Текст] / Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні. – К., 2011. – 17 с.
10. Парламентські слухання 17 листопада 2004 р.: «Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/par_sl/sl171104.htm
11. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку [Текст] / [Лібанова Е.М., Курило І.О., Аксьонова С. Ю., Слюсар Л.І. та ін.]; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Український центр соціальних реформ, Фонд народонаселення ООН. – К.: ТОВ «Основа-Принт», 2009. – 248 с.
12. Сучасний стан та шляхи врегулювання проблем у сфері захисту прав трудових мігрантів-громадян України. Інформаційно-аналітичні матеріали до комітетських слухань [Текст] / Верховна Рада України, Комітет з прав людини, національних меншин і міжнародних відносин. – К., 2010. – 57 с.
13. Українське суспільство 1992–2008: соціологічний моніторинг [Текст] / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2008. – 607 с.
14. Kindler, M. Irregular migration in Central and Eastern Europe: the case of Ukrainian workers in Poland [Electronic resource] / M. Kindler // Conference «Irregular migration – research, policy and practice». – Oxford, 2005. – 7-8 July. – Regime to access: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&cad=rja&uact=8&ved=0CFAQFjAG&url=http%3A%2F%2Fwww.oopen.org%2Fdownload%3Ftype%3Ddocument%26docid%3D416051&ei=wbwTVbbJMYbnyQOVkoCQAg&usq=AFQjCNFnCnO3mveHQAAbtP13eZF6yuplY8w&bvm=bv.89217033,d.bGQ>

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015

REFERENCES:

1. Migratsiyny ruh naseleennya Ukraini. Arhive 2013/ Derdzavniy komitet statistics Ukraini, Ukrainskiy center sotsialnih reform. (Migration in Ukraine. Archive of 2013 / The State Statistics Committee of Ukraine, Ukrainian Center for Social Reforms.) – К.: – Regime to access: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ds/mr/mr_u/arh_mr2013.html
2. Doslidzhennya u sferi trudovoi migratsii: Ukraina: analitichna dopovid. / Document dlya obgovorenya na Natsionalnomu tristoronnomu seminaru s pitan zovnishnoi trudovoi migratsii v ramach proekty MOS

- «Mozhливosti profesiynogo navchannya, zaynyatist i migratsiyna Politika yak Factory zapobigannya i skoro-chennya masshtabiv torgivli zhinkami v Ukraine» vid 02.11.2005. (Research in the field of migration: Ukraine: analytic. ext. / Discussion paper on national tripartite seminar on foreign labor migration within the ILO project «Opportunities vocational training, employment and migration policy as factors in the prevention and reduction of trafficking in Ukraine» dated 02.11.2005). Kyiv, 2005. 4 p. Regime to access: <http://www.niss.gov.ua/panorama/p2007-2.pdf>
3. Zovnishnya trudova migratsiya naselennya Ukraïni. Derdzavnyi komitet Statistiki Ukraïni, Ukrainiskiy center sotsialnih reform (External labor migration Ukraine. State Statistics Committee of Ukraine, Ukrainian Center for Social Reforms). Kyiv, SE «*Information-analytical agency*». 2009. 27 p.
4. Kis O.R. Zhinka in traditsiyniy Ukraïnskiy kulturi (druga polovina XIX - pochatok XX stolittya) (Woman in traditional Ukrainian culture (second half of XIX - beginning XX century)). Lviv.: *Institute of Ethnology National Academy of Sciences*, 2008. 272 p.
5. Kis O.R. Kogo obirae bereginya, abo matriarhat yak cholovichiy vinahid (Who chooses the «bereginya», or or matriarchy as a male invention). Kharkiv, *Information and educational publishing «Ya»*, 2006, №4 (16). p. 11-16.
6. Krauze O. Zovnishnya Trudova migratsiya population of Ukraine (External labor migration in Ukraine). – Lviv.: *Galitsky Economical Vestnik*, 2010. №2 (27), p.26-34.
7. Lukavec Z. Zvitni materiali sociologichnogo doslidjennya «Diti trudovih migrantiv: osoblivosti socialnoy povedinki» (Reporting materials survey «Children of migrant workers: the features of social behavior»). Lviv. 2009. Regime to access: http://caritasua.org/index.php?option=com_content&task
8. Malinovska O.A. Trudova migratsiya: sotsialni naslidki ta shlyahi reaguluvannya (Labour migration, social consequences and ways of reacting) Socio-economic and ethno-cultural consequences of migration in Ukraine: Coll. material scientific-practic. Kyiv, NISD, 2011. 344 p.
9. Migratsiya v Ukraïni: fakti i cifri / Mizhnarodna organizatsiya z migratsii (IOM) in Predstavnitstvo Ukraïni (Migration in Ukraine facts and figures / International Organization for Migration (IOM) Representation in Ukraine). Kyiv, 2011. 17 p.
10. Parlamentski sluhannya 17 listopada 2004 r.: «Stan i problemi of pravovogo i sotsialnogo suchasu ukraïnskoï trudovoï migratsii» (Parliamentary hearing on November, 17, 2004: «The state and problems of legal and social status of modern Ukrainian migration») Regime to access: [www / portal.rada.gov.ua](http://www.portal.rada.gov.ua).
11. Libanova EM, Kuril I.O., Aksonova SY, Sliusar L.I. Sim'ya ta simeyni vidnosini in Ukraïni: Suchasnit stan i tendentsii rozvitku (Family and family relations in Ukraine: current status and trends). Institute of Demography and Social Studies Ukraine, Ukrainian Center for Social Reforms, UN Population Fund To :. TOV «Basis-Print», 2009. 248 p.
12. Suchasniy stan ta shlyahi vreguluvannia problem u sferi zahistu prav trudovih migrantov – ggomadyan Ukraïni. Informatsiyno-analitichni materiali do komitetskih sluhan / Verkhovna Rada Ukraini, Komitet z prav ludini, natsionalnih menshin i mizhnatsionalnih vidnosin (The current state and ways of resolving problems in the protection of migrant workers, citizens of Ukraine. Information-analytical materials to committee hearings / Parliament of Ukraine Committee on Human Rights, National Minorities and International Relations). - K. – 57 p.
13. Ukraïnske suspilstvo 1992-2008: sotsiologichny monitoring (Ukrainian society 1992-2008: a sociological monitoring)Institute of Sociology of NAS of Ukraine, 2008. 607 p.
14. Kindler, M. Irregular migration in Central and Eastern Europe: the case of Ukrainian workers in Poland Conference «Irregular migration – research, policy and practice». Oxford, 2005. Regime to access: <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=7&cad=rja&uact=8&ved=0CFAQFjAG&url=https://www.oapen.org/download?type=document&docid=3D416051&ei=wbwTVbbJMYbnyQOVkoCQAg&usq=AFQjCNFnCnO3mveHQAbtP13eZF6yplY8w&bvm=bv.89217033,d.bGQ>

Аніпченко Світлана Миколаївна – аспірант
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Адреса: 61022, м. Харків, Майдан Свободи, 4
E-mail: kukolmark@gmail.com

Anipchenko Svitlana Mykolaivna – postgraduate
V. N. Karazin Kharkiv national university
Address: 4, Maidan Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: kukolmark@gmail.com